

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
Змістовий модуль 1. Основні засади управління підприємствами	6
ТЕМА 1. ПІДПРИЄМСТВО ЯК СУБ'ЄКТ ГОСПОДАРЮВАННЯ	6
ТЕМА 2. ОСНОВИ ПІДПРИЄМНИЦТВА	17
ТЕМА 3. УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ	30
Змістовий модуль 2. Особливості трудових ресурсів та управління ними	41
ТЕМА 4. ТРУДОВІ РЕСУРСИ І ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ	41
ТЕМА 5. МОТИВАЦІЯ ТА ОПЛАТА ПРАЦІ	53
Змістовий модуль 3. Необоротні активи підприємств	65
ТЕМА 6. ОСНОВНІ ВИРОБНИЧІ ФОНДИ І ЇХ ВІДТВОРЕННЯ.....	65
ТЕМА 7. НЕМАТЕРІАЛЬНІ РЕСУРСИ І АКТИВИ.....	77
Змістовий модуль 4. Оборотні активи підприємств.....	88
ТЕМА 8. ОБОРОТНІ КОШТИ	88
Змістовий модуль 5. Сутність інвестиційної та інноваційної діяльності підприємств	100
ТЕМА 9. ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ.....	100
ТЕМА 10. ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ І ТЕХНІЧНИЙ РОЗВИТОК, ЇХ ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ	113
Змістовий модуль 6. Економічна сутність витрат підприємств	124
ТЕМА 11. ВИТРАТИ ВИРОБНИЦТВА	124
Змістовий модуль 7. Основні засади ефективної організації діяльності підприємств	136
ТЕМА 12. ОРГАНІЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА. ІНФРАСТРУКТУРА ПІДПРИЄМСТВА. КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА	136
Змістовий модуль 8. Інструменти оцінки ефективності діяльності підприємств та шляхи її підвищення	148
ТЕМА 13. ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	148
ТЕМА 14. ЕКОНОМІЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ. БАНКРУТСТВО ТА АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ	160
ГЛОСАРІЙ	180
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА	192

ВСТУП

Курс «Економіка підприємств» відноситься до циклу нормативних дисциплін та має на меті сформувати у студентів економічне мислення, що дасть їм змогу орієнтуватися в конкретних економічних ситуаціях ринку. Навчальна дисципліна «Економіка підприємств» охоплює весь спектр питань від вибору бізнес-стратегії і проектування продукту або послуг до повного завершення їх життєвого циклу з наступним повним оновленням проектних процесів, прогнозування, планування, постачання, збуту та розміщення виробництва. Цей курс є важливим, оскільки надає можливість освоїти систему спеціальних знань про базові поняття щодо господарсько-фінансової діяльності підприємства, змісту й окремих напрямів та їх взаємозв'язку, системи показників, що її характеризують.

Сучасний ринок праці висуває високі вимоги до фахівців освітньо-професійних програм «Фінанси і кредит», «Економічна кібернетика», «Міжнародна економіка», «Управління персоналом та економіка праці», «Облік і аудит», «Маркетинг», зокрема щодо необхідності володіння навичками прийняття оптимальних господарських рішень та опанування знань про основні економічні категорії; методики розрахунку основних економічних показників діяльності підприємств та взаємозв'язок між ними; особливості виміру використання ресурсів та методики оцінки ефективності виробництва; специфіку прояву економічних законів ринку. Саме тому цей курс є основою для успішної професійної діяльності таких фахівців.

У разі успішного опанування курсу студент зможе:

- розраховувати та аналізувати показники ефективності використання трудових ресурсів, оцінювати їхній склад та структуру;
- розраховувати та аналізувати показники ефективності використання основних виробничих фондів;
- використовувати методики нормування оборотних коштів;
- визначати рівень ефективності використання сировинних ресурсів;
- визначати специфіку різних видів нематеріальних ресурсів;
- використовувати методи оцінки соціально-економічної ефективності інноваційних процесів на підприємствах;
- визначати чинники розвитку комерційної діяльності підприємства;
- визначати ефективність здійснення інвестиційної діяльності на підприємствах;

- здійснювати ресурсне обґрунтування виробничої програми підприємства;
- визначати фактори підвищення ефективності діяльності підприємств.

Навчальний посібник спрямований на формування знань та навичок з основ економіки підприємства, які необхідні у професійній діяльності.

Змістовий модуль 1.

Основні засади управління підприємствами

ТЕМА 1. ПІДПРИЄМСТВО ЯК СУБ'ЄКТ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Мета теми: визначити сутність поняття підприємства як сучасної форми господарювання; з'ясувати підходи до класифікації підприємств; розкрити особливості та види об'єднань підприємств.

План

1. Підприємство як сучасна форма господарювання.
2. Класифікація підприємств.
3. Об'єднання підприємств: види та особливості функціонування.

Основні терміни та поняття

Підприємство, статут, засновницький договір, колективний договір, комерційне та некомерційне підприємство, акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, повне товариство, командитне товариство, материнське та дочірнє підприємство, філія, асоціація, корпорація, консорціум, концерн, картель, синдикат, трест, холдинг, фінансово-промислова група

Основні теоретичні положення

1. Підприємство як сучасна форма господарювання.

Згідно чинного законодавства України, *підприємство* — це самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому законами.

Підприємства можуть створюватись як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності.

Підприємство, якщо законом не встановлено інше, діє на основі статуту або модельного статуту. Підприємства незалежно від форми власності, організаційно-правової форми, а також установчих доку-

ментів, на основі яких вони створені та діють, мають рівні права та обов'язки.

Підприємство є юридичною особою, має відокремлене майно, самотійний баланс, рахунки в установах банків та може мати печатки.

Установчими документами суб'єкта господарювання є рішення про його утворення або засновницький договір, а у випадках, передбачених законом, статут (положення) суб'єкта господарювання.

В установчих документах повинні бути зазначені найменування суб'єкта господарювання, мета і предмет господарської діяльності, склад і компетенція його органів управління, порядок прийняття ними рішень, порядок формування майна, розподілу прибутків та збитків, умови його реорганізації та ліквідації, якщо інше не передбачено законом.

У **засновницькому договорі** засновники зобов'язуються утворити суб'єкт господарювання, визначають порядок спільної діяльності щодо його утворення, умови передачі йому свого майна, порядок розподілу прибутків і збитків, управління діяльністю суб'єкта господарювання та участі в ньому засновників, порядок вибуття та входження нових засновників, інші умови діяльності суб'єкта господарювання, які передбачені законом, а також порядок його реорганізації та ліквідації відповідно до закону.

Статут суб'єкта господарювання повинен містити відомості про:

- 1) найменування;
- 2) мету і предмет діяльності;
- 3) розмір і порядок утворення статутного капіталу та інших фондів;
- 4) порядок розподілу прибутків і збитків;
- 5) про органи управління і контролю, їх компетенцію;
- 6) про умови реорганізації та ліквідації суб'єкта господарювання;
- 7) інші відомості, пов'язані з особливостями організаційної форми суб'єкта господарювання, передбачені законодавством.

Статут може також містити й інші відомості, що не суперечать законодавству.

Статут (положення) затверджується власником майна (засновником) суб'єкта господарювання чи його представниками, органами або іншими суб'єктами відповідно до закону.

З метою сприяння регулюванню трудових відносин та соціально-економічних інтересів працівників і роботодавців на підприємствах можуть укладатись **колективні договори і угоди**.

Колективний договір укладається на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності і господарювання, які використовують найману працю і мають право юридичної особи.

Колективний договір може укладатися в структурних підрозділах підприємства в межах компетенції цих підрозділів.

Колективний договір укладається між роботодавцем з однієї сторони і одним або кількома профспілковими органами, а у разі відсутності таких органів — представниками працівників, обраними і уповноваженими трудовим колективом з іншої сторони.

Забороняється включати до трудових договорів умови, що погіршують становище працівників порівняно з чинним законодавством, колективними договорами та угодами.

У колективному договорі встановлюються взаємні зобов'язання сторін щодо регулювання виробничих, трудових, соціально-економічних відносин, зокрема:

- зміни в організації виробництва і праці;
- забезпечення продуктивної зайнятості;
- нормування і оплати праці, встановлення форми, системи, розмірів заробітної плати та інших видів трудових виплат (доплат, надбавок та ін.);
- встановлення гарантій, компенсацій, пільг;
- участі трудового колективу у формуванні, розподілі і використанні прибутку підприємства (якщо це передбачено статутом);
- режиму роботи, тривалості робочого часу і відпочинку;
- умов і охорони праці;
- забезпечення житлово-побутового, культурного, медичного обслуговування, організації оздоровлення і відпочинку працівників;
- гарантій діяльності профспілкової чи інших представницьких організацій працівників;
- умов регулювання фондів оплати праці та встановлення міжкваліфікаційних (міжпосадових) співвідношень в оплаті праці;
- забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- заборона дискримінації.

Колективний договір може передбачати додаткові порівняно з чинним законодавством і угодами гарантії, соціально-побутові пільги, зокрема щодо дитячого оздоровлення та придбання новорічних подарунків для дітей працівників тощо.

Сторони, що підписали колективний договір, угоду, щорічно в строки, передбачені колективним договором, угодою, звітують про їх виконання.

На осіб, які представляють роботодавця чи профспілки або інші уповноважені трудовим колективом органи і з вини яких порушено чи не виконано зобов'язання щодо колективного договору, угоди, накладається штраф до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, і вони також несуть дисциплінарну відповідальність аж до звільнення з посади.

На вимогу профспілок, іншого уповноваженого трудовим колективом органу роботодавець зобов'язаний вжити заходів, передбачених законодавством, до керівника, з вини якого порушуються чи не виконуються зобов'язання щодо колективного договору, угоди.

2. Класифікація підприємств.

Залежно від форм власності, передбачених законом, в Україні можуть діяти підприємства таких видів:

1) **приватне підприємство**, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи);

2) підприємство, що діє на основі колективної власності (**підприємство колективної власності**);

3) **комунальне підприємство**, що діє на основі комунальної власності територіальної громади;

4) **державне підприємство**, що діє на основі державної власності;

5) підприємство, **засноване на змішаній формі власності** (на базі об'єднання майна різних форм власності);

6) **спільне комунальне підприємство**, що діє на договірних засадах спільного фінансування (утримання) відповідними територіальними громадами — суб'єктами співробітництва.

У разі якщо в статутному капіталі підприємства іноземна інвестиція становить не менш як десять відсотків, воно визнається **підприємством з іноземними інвестиціями**.

Підприємство, в статутному капіталі якого іноземна інвестиція становить сто відсотків, вважається **іноземним підприємством**.

Залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного капіталу в Україні діють підприємства унітарні та корпоративні.

Унітарне підприємство створюється одним засновником, який виділяє необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний капітал, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, який призначається (обирається) засновником (наглядовою радою такого підприємства у разі її утворення), керує підприємством і формує його трудовий колек-

тив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства.

Унітарними є підприємства державні, комунальні, підприємства, засновані на власності об'єднання громадян, релігійної організації або на приватній власності засновника.

Корпоративне підприємство утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства.

Корпоративними є кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб.

До господарських товариств належать:

- акціонерні товариства;
- товариства з обмеженою відповідальністю;
- товариства з додатковою відповідальністю;
- повні товариства;
- командитні товариства.

Акціонерним товариством є господарське товариство, яке має статутний капітал, поділений на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, в межах вартості належних їм акцій, крім окремих випадків.

Товариством з обмеженою відповідальністю є господарське товариство, що має статутний капітал, поділений на частки, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном. Учасники товариства, які повністю сплатили свої вклади, несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах своїх вкладів.

Товариством з додатковою відповідальністю є господарське товариство, статутний капітал якого поділений на частки і яке несе відповідальність за своїми зобов'язаннями власним майном, а в разі його недостатності учасники цього товариства несуть додаткову солідарну відповідальність у визначеному установчими документами однаково кратному розмірі до вкладу кожного з учасників.